

Јелена Л. Петковић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

Милка В. Николић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

НЕГАЦИЈА У СРПСКОМ КАО СТРАНОМ ЈЕЗИКУ²

У раду се испитују садржаји о негацији у настави и учењу српског као страног језика. Циљ је (1) да се издвоје садржаји о негацији у настави српског као страног језика и (2) да се садржаји о негацији размотре са различитих аспеката (лексички, морфолошки, синтаксички, ортографски), као и да се (3) предложи њихов распоред по нивоима знања. У истраживању полазимо од анализе садржаја о негацији у уџбеницима српског као страног језика (од 1986. до 2017. године), који чине примарни корпус истраживања. Као помоћни корпус користе се тестови које су урадили страни студенти на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (од 2016. до 2019. године). Закључује се да су садржаји о негацији примерено распоређени по нивоима знања у постојећем наставном програму за српски као страни језик. Опште методичке препоруке до којих доводи наше истраживање, јесу да се, поред садржаја који су до сада обрађивани, на напредном нивоу уведу додатни садржаји у вези са лексичким и синтаксичким аспектом негације.

Кључне речи: лексичка негација, одрични облик глагола, синтаксичка негација, тотална негација, парцијална негација, правопис, српски као страни језик, ниво знања

1. УВОД

Садржаји о негацији заступљени су у настави и учењу српског као страног језика на различитим нивоима знања, при чему представљају саставни део лексичко-семантичке, морфолошке, синтаксичке и ортографске компетенције. Према наставном програму за српски као страни језик, на А1 нивоу полазници овладавају следећим знањима: (1) антоними најчешће коришћених придева; (2) потврдна, одрична и упитна речца (*да, не, да ли*); (3) упитни, одрични и потврдни облик реченице; (4) правописна правила за писање негације испред глагола, придева и

1 jelenapetkovic75@gmail.com

2 Овај рад написан је у оквиру пројекта *Динамика структуре савременог српског језика* (2011–2019), број 178014, који финансира Министарство науке и просвете Републике Србије.

именица (Krajišnik, Marinković 2009: 9–10). За Б1 ниво предвиђена је употреба двоструке негације (Krajišnik, Marinković 2009: 15).

Као што је очекивано, у уџбеницима намењеним страним полазницима заступљени су садржаји о негацији. Међутим, у србистичкој литератури се не дају детаљнији подаци о различитим аспектима негације и њиховом распоређивању по нивоима знања приликом учења српског као страног језика, што ће бити предмет нашег интересовања у овом раду.

Циљ овог рада јесте (1) да се издвоје садржаји о негацији у настави српског као страног језика и (2) да се садржаји о негацији размотре са различитих аспеката (лексички, морфолошки, синтаксички, ортографски), као и да се (3) предложи њихов распоред по нивоима знања (основни, средњи, напредни).

У истраживању полазимо од анализе садржаја о негацији у уџбеницима српског као страног језика, који чине примарни корпус истраживања.³ Као помоћни корпус користе се тестови које су страни студенти урадили на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу од 2016. до 2019. године.⁴

Може се очекивати да ће (1) искуства која пружају уџбеници, као и (2) увид у грешке страних студената на тестовима омогућити да се дође до одговарајућих садржаја о негацији у настави и учењу српског као страног језика.

2. ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ

Негација представља језичку категорију занимљиву из неколико разлога, прво, присутна је у свим природним језицима у свету, друго, показује бројне варијације у односу на начин којим се може изразити или тумачити, и треће у интеракцији је са многим другим феноменима у природним језицима. Без обзира на присуство негације у свим природним језицима, ипак, језици се разликују и синхронијски и дијахронијски у односу на број, синтаксичку позицију и синтаксички статус формалних показатеља негације у реченици (уп. Jaspersen 1917). Међујезичке варијације засноване су на чињеници да се језици мењају током историје у односу на синтаксичко изражавање негације, а интересантна је и чињеница да постоји различита могућност интерпретације реченица које садрже више од једног негативног елемента. У бројним језицима два негативна елемента или више негативних елемената у реченици не поништавају један другог, већ само подупиру једну семантичку негацију,

3 Термин *уџбеник* користимо као надређен за све типове уџбеника и приручника. У овом раду се нећемо бавити садржајним, структурним и методичким разликама између наставних средстава која се користе у настави српског као страног језика.

4 О грешкама приликом учења глаголских облика, што треба узети у обзир приликом обраде негације у наставној пракси, в. Babić 2014; Babić 2015; Babić 2016; Nikolić 2018. О типологији грешака код изворних говорника бугарског, руског, словачког, грчког, италијанског и немачког језика, в. Đorđević 2017; Herbez 2016; Iričanin 1999; Jovanov 2011; Milošević 2016; Perišić Arsić 2016; Ruskova Đermanović 2013.

што је обележено феноменом негативног слагања (енгл. *negative concord*). У једном броју језика два негативна елемента ће, пак, поништавати један другог и давати афирмативну семантичку вредност.

Суштина језичке негације јесте у томе да се негацијом указује на одсуство везе међу компонентама исказа и преноси негативна информација. Негација је у језику веома важна, она се јавља као једна од веома важних категорија и може се сматрати језичком универзалијом, будући да је присутна у свим језицима на различитим језичким нивоима: морфолошком, лексичком, синтаксичком, семантичком, изражена различитим средствима и формама. Са семантичке тачке гледишта негација је веома свеобухватна и подразумева широк спектар значења, од значења одсуства, неслагања до противуречности или опозиције (в. Bondarenko 1983: 138).

Упркос разликама у приступу, методологији и закључцима приликом проучавања негације између различитих аутора, неспорно је ипак да се логички може негирати један одређени појам или се може негирати веза између два појма.⁵ У сербокроатистичкој лингвистичкој литератури говори се тако о лексичкој и реченичној негацији, у зависности од тога да ли је предмет негирања једна лексема (*лексичка негација*)⁶ или се негира глагол у личном глаголском облику у функцији предиката реченице (*реченична негација*).⁷ Реченична негација подразумева негацију која се остварује на нивоу реченице, а која по опсегу негираног садржаја може бити *парцијална*, када се одриче садржај неког реченичног конституента или *шопална* до које долази негацијом предиката реченице, када се негира цео реченични садржај.

У зависности од обима негираног садржаја, тј. од опсега јединице чији се садржај одриче, у језику срећемо одрицање на нивоу лексеме, или на нивоу целе реченице или клаузе у саставу сложене реченице, затим одрицање на нивоу реченичних чланова, те одрицање на нивоу везаног текста или дискурса. Одрицање се у језику врши јединицама које зовемо негаторима, од којих у српском језику постоји осам префиксалних негатора *не-*, *без-*, *ни-*, *а-*, *дис-*, *и-*, *ин-*, *анџи-*, и само два негатора, негатори *не* и *ни*, за реченице и реченичне чланове.

5 Новија англосаксонска литература обично говори о три типа негације, то су реченична негација (*sentential negation*), конституентска негација (*constituent negation*) и метанегација (*meta negation*). Под реченичном негацијом подразумева се негација широког опсега, тј. она која негира читаву клаузу, конституентска има ужи обим и њоме се негирају појединачни реченични конституенти, а метанегација, различита од обе, има обим који превазилази оквире једне клаузе и потенцијално има најшири опсег (в. Kristensen 2005).

6 Под лексичком негацијом у нашем језику подразумева се негација префиксацијом именичких, придевских, прилошких и заменичких речи, која се постиже домаћим префиксима *не-* и *без-* (код именица, придева и прилога) и префиксом *ни-* (код заменица); или страним префиксима, од којих су најчешћи *а-*, *дис-*, *и-*, *ин-*. „Све те творенице логички потпадају под негативне појмове, јер се њима означава одсуство, односно непостојање неке особине или односа, с тим да се негативни појмови не исцрпљују у твореницама насталим негативним префигирањем” (Kovačević 2002: 12).

7 О синтаксичкој негацији, в. Petković 2009; Petković 2011; Petković 2015.

О улози *не* и *ни* негатора којима се остварује реченична негација, исцрпно је писао М. Ковачевић (2002), истичући да је „негатор *ни* творбено увијек и при реченичној негацији лексичко-реченични негатор, јер он у свим случајевима (изузев кад има улогу негативног интензификатора, типа: Неће доћи *ни* он) у српском језику долази у улози префикса, тако да своју негаторску 'моћ' проширује с лексичког на реченични план” (Ковачевић 2002: 13). За разлику од њега, негатор *не* наступа самостално и није префиксалног типа.⁸

Будући да се појединачне лексеме увек у реченици употребљавају у функцији неког реченичног члана, јасно је да ће лексичка и реченична негација имати велики број додирних тачака. Оне се додирују у првом реду на творбеном плану, будући да су негатори *не* и *ни* и лексички и реченични негатори, који се при реченичној негацији различито понашају. Негатор *ни* је увек лексичко-реченични негатор, јер увек долази у улози префикса⁹ и изазива тоталну негацију. Он се употребљава само при негирању предиката израженог морфолошки сложеним глаголским облицима у чијој творби учествује глагол *бити*, а при негирању било ког другог реченичног члана (који захтева и негацију предиката) такође је префикс. Негатор *не* у већини случајева у реченици наступа самостално а не као префикс.

Тотална реченична негација подразумева негацију предиката реченице без обзира на то негира ли се он негатором *не* или негатором *ни* (што иначе зависи искључиво од типа творбе глаголског облика у предикату). Употреба негираног предиката у реченици може бити једнострука, будући да негација предиката за собом не повлачи нужну негацију нити једног реченичног члана, односно „сви преостали чланови реченице уз негирани предикат могу бити у потврдној форми, као нпр.: Јован јуче *није читио* Андрића” (Ковачевић 2002: 15): Што се тиче употребе негираних неких других реченичних чланова, ситуација је нешто сложенија. М. Ковачевић (уп. Ковачевић 2002) је показао да одричне лексеме с префиксом *не-* или било којим другим префиксом, сем са префиксом *ни-*, нужно не захтевају негацију предиката реченице, тј. не изазивају тоталну негацију, што илуструјемо примерима преузетим из поменутог рада, нпр. *Нерасположени људи нерадо ПРИЧАЈУ о свом нерасположењу, Аморалисти радо ГОВОРЕ о аморалности, Дисхармонија ЈЕ супротна хармонији, Интранзитивност ЈЕ особина неких глагола и сл.* (истицања преузета из оригинала).

8 Изузетак представљају сложени глаголски облици с енклитичким обликом глагола *хтећи* (Ја *нећу* доћи) и неколике глаголске лексеме са префиксом *не-* (*немаћи*, *недоштајати* и *ненавидети*) (в. Ковачевић 2002).

9 Једини случајеви у којима негатор *ни* није у улози префикса јесу они у којима он има улогу негативног интензификатора, нпр. Није знала *ни* она, који у овом раду неће бити детаљно разматрани, већ ће се у оним случајевима у којима то буде неопходно за нашу анализу само успутно објашњавати. Детаљну анализу правила употребе интензификатора *ни* и *и* у српском језику спровео је Ковачевић (2002).

Разлике у понашању *не* и *ни* негатора при негацији било ког другог реченичног члана, сем предиката, далеко су веће и о овим разликама детаљно је писао М. Ковачевић (уп. Kovačević 2002).

Из литературе је познато (уп. Kovačević 2004: 12) да у српском језику увек долази до усаглашавања форме предиката и форме, у реченици употребљеног, одричног универзалног квантификатора. Из тога следи да постоји слагање између негираног предиката и одричног универзалног квантификатора, за које у литератури срећемо термине *конџруенција негација* (Mrazović 2009), *слагање негација*, *двојна негација* (Belić 1950), а често и термин *двострука негација*.¹⁰

Према томе, *конџруенцијом негација* сматра се „*нужно слагање универзалних одричних квантификатора у различитим синтаксичким позицијама (функцијама) уз негиран предикат реченице*” (Kovačević 2002: 20). Ово слагање одричних елемената на формалном плану подржава логички статус одричности реченице: *уколико је предикат (једноструко) негиран, и садржај реченице је одричан. Остали негирани чланови само подржавају одричност предиката*” (Kovačević 2002: 21).

Конгруенција негација се у савременом српском језику готово увек остварује у реченицама са негираним предикатом израженим неким личним глаголским обликом и *ни*-лексемама које су синтаксички зависне од таквог предиката. У таквим случајевима *ни*-лексема имају одрично значење и као универзални одрични квантификатори оне се односе на „*објекте квантификације узете у целини, односно на све елементе извесног објекта квантификације без изузетка, уколико је у питању сложени објекат*” (Piper 1981: 96). Но, поједине *ни*-лексема, „*а посебно лексема ништа и никакав, могу имати и потврдно значење*” (Ковачевић 2004: 246), а то је чест случај у књижевноуметничком и научном функционалном стилу, те се у тим случајевима формално одричне заменице и прилози, будући да имају потврдно значење слажу са потврдним а не са одричним предикатом (в. Kovačević 2004).

У већ цитираном раду М. Ковачевића подробније се говори и о појави познатој под именом *логичко-математичка негација* или *множење негација*. Ради се заправо о појави да се у неким реченицама не остварује симетрија између негиране форме предиката реченице и одричног значења реченице, тј. у свим реченицама са именским предикатом уколико се уз негирани копулативни глагол негира и лексичко језгро именског предиката, неће доћи до сабирања, већ до множења негација унутар предиката, те ћемо имати формално негирани предикат, али афирмативну семантичку вредност исказа, што је формулисано следећим правилом: „*афирмативну семантичку вриједност имају двоструко негирани именски предикати у којима уз негирану копулу у позицији лексичког језгра именског предиката долази одрична лексема префигирана било којим*

10 Сагласно овоме, слагање постоји и између потврдног предиката и потврдних универзалних квантификатора, за које се користе термини *конџруенција афирмација* или *слагање афирмација*.

негативним префиксом изузев префиксом *ни-*¹¹ (Kovačević 2002: 25). Под множењем негација подразумева се, дакле, математичко-логички принцип¹¹ који у језику доводи до тога да два негатора употребљена у склопу једне изреке дају афирмативну семантичку вредност читавом исказу.¹²

3. Резултати анализе

Истраживање је спроведено методом анализе садржаја на две врсте корпуса:

- (а) Примарни корпус чине 22 уџбеника из периода од 1986. до 2017. године (в. списак извора), која су објављени у Србији (написани на српском или енглеском језику) и у Бугарској, Русији, Украјини и Пољској (написани на матерњим језицима студената којима су намењени).
- (б) Помоћни корпус обухвата тестове са пет нивоа знања (од А1 до Ц1), које су у Центру за српски као страни језик (Филолошко-уметнички факултет) у Крагујевцу решавали страни студенти током 2016/2017, 2017/2018. и 2018/2019. академске године. Коришћена је збирка *Тестинови за полагање српског као страног језика* (Крајишник, Marinković 2009). Укупно има 62 теста: 23 теста на А1 нивоу; 13 тестова на А2 нивоу; 2 теста на Б1 нивоу; 12 тестова на Б2 нивоу; 12 тестова на Ц1 нивоу. Студенти су из Бугарске, Русије, Украјине, Пољске, Грчке, Литваније, Румуније, Шпаније и Немачке.

3.1. Примарни корпус (уџбеници)

3.1.1. Лексички аспекти

На творбеном плану, негација се везује за префиксацију код именица, придева и прилога:¹³ (1) *неуспех, непријатељ, несрећа*; (2) придеви *незгодан, нездрав, невољан*, као и глаголски трпни придеви *невиђен, неписан, неошран*; (3) *нерадо, неретко, недуго* (Klajn 2006: 208, 210, 219). Поред префиксалних твореница, код именица и придева јављају се

11 Као што је познато, у математици је производ два негативна броја позитиван број ($-5 \cdot (-5) = 25$), слично као што у логици важи закон двоструке негације, тј. негација негације даје афирмацију, отуда се и за разматрану језичку појаву неретко користи и термин математичко-логичка негација.

12 Принцип множења негација остварује се, поред именског предиката и у оквиру генитивне предлошко-падежне конструкције са предлозима *без* и *прошив*, затим између различитих реченичних чланова (негираног предиката и једног од следећих негираних реченичних чланова: логичког субјекта, објекта, предикатског апозитива, одредбе начина или одредбеног члана исказаног генитивном предлошко-падежном конструкцијом са предлогом *без*), као и у оквиру неких (под)типова зависносложених реченица.

13 О питањима творбе у настави и учењу српског као страног језика, в. Dragičević 2016; Dražić 2007; Крајишник, Lompar 2018; Petrović 2014.

и префиксално-суфиксалне творенице: (1) *несаница, нежења*; (2) *неуништив, неизбежан, ненадмашан* (Klaјn 2006: 208, 211).

Поред (1) префикса *не-* код именица, придева и прилога (*незнање, несиђуран, незванично*), наводи се и (2) префикс *без-* код придева и прилога (*безбрижан, безусебно*), као и (3) префикси страног порекла код именица, придева и прилога *а-, дис-, и-, ин-* (*асиметрија, дисхармонија, индискретан, ирационалан*). „Сви ови префикси садрже поред компоненте одрицања и компоненту супротности” (Mrazović 2009: 772–773).

Лексичке вежбе за овладавање антонимима примењују се још на основном нивоу, а затим се настављају на средњем: (1) у уџбеницима се већином јављају речи без лексичке негације, нпр. *нов – стар, периферија – центар, одлазити – долазити, далеко – близу*; (2) ређе се јављају антонимијски парови од којих један има префикс *не-*, нпр. (*не*) *послушан, (не)сиђурност* (Guk 2017: 80; Lompar 2017: 23–24; Vićentijević, Živanić 2007: 99).

Лексичке вежбе које се односе на антониме спроводе се у свим фазама учења српског као страног језика, с тим што се проширује лексички фонд. То показују следећи примери за које полазници проналазе речи/изразе супротног значења на средњем и напредном нивоу: (1) *изашли смо напоље, сишли смо низ степеннице, отишливали смо одавде, одјурнули смо враћа од себе* (Jokanović Mihajlov, Lompar 2001: 17); *самоћа, наредни, заузети, незнајно, отишустити, одбијати, створити* (Liber, Prpa 2012: 48); (2) *еволуција, иранзитиван, последица, лишити* (Liber, Prpa 2011: 187).

3.1.2. Морфолошки аспекти

Потврдни и одрични облик копулативног глагола, као и потврдне и одричне форме глаголских облика предвиђених за основни ниво (презент, перфекат, футур први) представљају морфолошки аспект негације који је заједнички за све уџбенике намењене почетним фазама учења српског као страног језика (Babić 1991a; Bjelaković, Vojnović 2004; Ćorić, Nikitović 2005; Danilović 2011; Duškov, Koritovska, Savicka 2011a; Selimović Momčilović, Živanić 2007; Trofimkina, Drakulić Prijma 2011; Zenčuk, Jokanović Mihajlov, Kiršova, Marković 1986).

Као и у уџбеницима за основни ниво, потврдне и одричне форме глаголских облика предвиђених за средњи ниво (потенцијал, футур други, императив, аорист, глаголски прилози) представљају морфолошки аспект негације који је заједнички за све уџбенике намењене средњем нивоу (Alanović i dr. 2007; Babić 1991b; Ćorić, Nikitović 2005; Duškov, Koritovska, Savicka 2011b; Vićentijević, Živanić 2007).

Одрични облик глагола објашњава се помоћу следећих правила: (1) код презента, аориста и потенцијала користи се речца *не* испред глагола; (2) глаголи *имати, бити и хити* имају посебне одричне облике (*немам, нисам, нећу*), при чему се помоћни глаголи *нисам* и *нећу* користе за одрични облик перфекта односно футура (Klaјn 2006: 106).

За одричне заменице наводе се два правила: (1) предлог је између префикса *ни-* и остатка заменице, нпр. *ни из чега* (*из + ништа*), *ни за каквог* (*за + никакав*); (2) правило о двострукој негацији подразумева да се одричне заменице употребљавају увек с одричним обликом глагола, нпр. *Ништа се не догађа* (Клајн 2006: 93–94).

У вези са речцама за потврђивање и одрицање (*да, не*) истиче се да „ова друга има исти облик било да стоји за себе (нпр. *Хвала, не*, у одговору на понуду), било да служи за негирање глагола” (Клајн 2006: 175).

3.1.3. Синтаксички аспекти

Синтаксичка негација се учи још на првим часовима српског као страног језика, према моделима: (1) *Да ли је ово лошија? Не, ово није лошија*; (2) *Је ли ово (што, оно) столица? Не, ово (што, оно) је фошеља*; (3) *Да ли је ово (што, оно) чоколада? Не, ово (што, оно) није чоколада, ово (што, оно) је књижа*; (4) *Марија је овде? Она није овде. А Милан? Ни он није овде* (Ћорић, Никитовић 2005: 14, 18, 19, 33). Уџбеници на средњем нивоу знања обрађују двоструку негацију (Бабић 1991b: 32; Ћорић, Никитовић 2005: 245).

Посебно се разматра: (1) негирање на нивоу реченичних делова, нпр. *То је рекао он, не ја; Месо изрежемо, не на сувише танке комаде и послажемо у чинију*; (2) негирање на нивоу реченице, нпр. *Она зна да филм није добар; Она не зна да је филм добар; Она не зна да филм није добар; Ни ти ни ја не можемо знати; Нисам ништа ни видела ни чула* (Мразовић 2009: 773–778).

Аутори руских уџбеника за српски као страни језик настоје да прикажу синтаксички подсистем „средстава негације” (в. Sokalј, Zajseva, Vuković 1996: 51–52; Trofimkina, Drakulić Prijma 2011: 221–224). Обрађују се појмови *ошћта* и *посебна негација*, као и *истицање негације*:

- (а) За општу негацију наведено је да се изражава следећим формама: (1) помоћу речце *не* испред глагола (*Он не зледа кроз прозор*); (2) употребом одричног облика помоћног глагола (*Нисам прочитала ову књижу; Он неће данас ићи у позориште*); (3) помоћу глагола *немаћи* (*Он нема уџбеник*); (4) помоћу глагола *немој* (*Немој плакати*).
- (б) Парцијална негација објашњава се помоћу следећих начина реализације: (1) одрична реченица у којој се употребљава везник *већ/него/но* испред члана на који се односи негација (*Он није донео књижу, већ/него/но часопис*); (2) одрична реченица у којој се употребљава детерминатор који ограничава опсег негације (*Јован их не слуша с љажњом*); (3) потврдна реченица са речцом *не* испред члана на који се односи негација и са чланом испред којег стоји *већ/него/но* (*Драган је купио не свеску, већ/него/но књижу*).

(в) Истицање негације објашњено је формама: (1) одрична реченица у којој се речца *ни* употребљава испред члана који се истиче (*Она му није рекла ни речи; Они нам ни не иду*); (2) одрична реченица у којој се понавља речца *ни* (*Он нема ни родбине, ни пријатеља*), с тим што се

речца ни може једном употребити (*Он нема родбине ни пријатеља*); (3) речца *нићи* употребљава се ако други глагол у сложеној реченици има потврдни облик, а може се употребити испред оба глагола (*Не шалим се, нићи ми је до шале; Божо се нићи насмеја, нићи му одговори*).

3.1.4. Орфографски аспекти

Орфографској компетенцији највише пажње се посвећује у бугарским уџбеницима за српски као страни језик (в. Dunkova, Vasić 2015; Dunkova, Vasić 2017).¹⁴ Аутори усмеравају студенте да се континуирано (у оквиру сваке лекције) подсећају правописних правила. Међу правописним вежбама налазе се и задаци за проверу знања о правилном писању негације уз именице, глаголе, придеве и прилоге. Такав је захтев да се издвоје погрешно написане речи, на пример: (1) *нећемо, немајући, небисмо, незнајући, неимавши, не бриџа, не писање, не људи, не њромочив*; (2) *Он не може да објасни што своје нерасположење; Нејоџода нејоџодује срчанним болесницима; Код нас нераде нејознаћи мајстори; Он нерадо ради; Тај листић је неважећи* (Dunkova, Vasić 2015: 299–300).

3.2. Помоћни корпус (шештови)

3.2.1. Основни ниво знања

Диктат показује да је већина студената на А1 и А2 нивоу овладала правописним правилима у вези са глаголима и придевима (*нисам, немају, не идем, неубичајен*), само један студент греша у писању глагола (*незнам*).

На захтев да се упише облик садашњег и будућег времена копулативног глагола у реченици типа *Милан није био на часу*, студенти дају одговоре: *Милан није на часу, Милан неће бићи на часу*.

Питања у вези са одричним обликом глагола показују да полазници немају тешкоћа у употреби негатора *не*, али имају тешкоћа у наставку за облик (што није наша тема овом приликом). На пример, поред тачног одговора *Она не може*, појављују се и погрешни облици презента: *Она не моћи, Она не моћ, Она не могу, Она не моће*.¹⁵

На питања у вези са текстом (*Да ли Ана има сестру?; Да ли Софија има два брата?*), студенти дају следеће одговоре: *Не, Ана има мачку; Не, Софија има један брат*. На питања изван текста (*Да ли имаш брата?; Да ли ћеш њоново доћи у Србију?*), студенти одговарају на следећи начин: *Немам брата; Да, имам један брат. Не знам [да ли ћу њоново доћи у Србију]*.

На А2 нивоу јавља се задатак у коме се захтева да се за две слике наведе по пет реченица којима се описује њихов садржај (не пише се састав, него реченице које студент бира према свом нахођењу). Сликe су

14 О орфографској компетенцији у настави и учењу српског као страног језика, в. Brborić 2016; Dešić 2016; Milošević 2017; Strižak 2014.

15 Све исказе преносимо онако како су их студенти написали у тестовима.

веома сличне, али разликују се по одређеним детаљима, чиме се омогућава да полазници осмисле више одричних реченица: *Једна девојчица не пише на пјериу; Учићељица не пише на табле; У учионици није саи; Професорка не разговара с студентима.* Овај задатак је веома значајан јер показује да полазници већ на А2 нивоу умеју самостално да употребе двоструку негацију: *Нико не спава; Нико не једе јабуку; Нико не гледа у полицу; Нико није на стио; Нико не иде са књигом; Нико не излази на учионицу; Нико не седи десно од девојчици.* Правилан је и одрични облик глагола *немаи*: *Нема саи на зиду.* Као што примери показују, јављају се одређене грешке (које нису наша тема овом приликом), међутим, негација је правилно остварена.

3.2.2. Средњи ниво знања

Студенти су на Б1 и Б2 нивоу овладали правописним правилима у вези са негацијом (нема грешака). Такође, овладали су одричним глаголским облицима предвиђеним за средњи ниво (*не једи, немој да једеш, не буде имала*).

Задатак да се директни говор трансформише у индиректни, при чему именице треба заменити енклитичким облицима заменица, показује да је један део студената овладао основним правилима о распореду енклитика: *Мајка је рекла деци: „Не смећајше оцу!”* – студенти трансформишу у: *Мајка им је рекла да му не смећају.* Међутим, има и погрешних одговора: *Мајка их је рекла да не га смећају.*

Студенти су овладали правилима двоструке негације, с тим што на Б1 нивоу изостављају негатор код глаголских прилога (уз то имају тешкоћа при формирању самог облика глаголског прилога): *Госпођа Крстић је оишла ништа куйјувши* (уместо: *ништа не куйивши*).

Састав на задату тему (*Мој омиљени роман; Мој омиљени филм*) показује да студенти правилно употребљавају негацију најфреквентнијих глаголских облика (с тим што имају других грешака): *Кад су оишли у његова кућа, видели су да је он алкохоличар и да није био задовољан да има гостиима; Мајка веома болестна и није могла да види своју децу; Пуно људи каже да то је само филм о којим можемо да заборавимо после сеанса, али ја се с тим не слажем.*

3.2.3. Напредни ниво знања

На напредном нивоу захтева се да се за задату реченицу формирају две реченице супротног значења, од којих једна има синтаксичку негацију, а друга антоним. Овај задатак показује да су студенти овладали правилима о двоструком негирању, као и антонимијом: (1) *Овде је све скупо* (задата реченица) – *Овде ништа није скупо; Овде је све јефтино;* (2) *Све је остало истио* (задата реченица) – *Ништа није остало истио; Све се променило;* (3) *Увек раним* (задата реченица) – *Никад не раним; Увек касним.*

Увид у компетенције полазника на Ц1 нивоу пружају састави на задату тему (*Шта је срећа; У добру је лако добар бити, на муци се познају јунаци*). Наводимо карактеристичне исказе: *Људи не знају шта поседују, не вреди им то што имају, увек хоће више; Оно горе постављено питање је једно од најбитнијих питања у људском животу, јер шта друго је наш живот ако не бескрајна потрага за срећом; Оно што се нама чини важним и вредним може у ствари бити небитно; Становници ово живи у вечной урбаности, нема ни времена да се застави на трен и размисли шта стварно хоће; Никад није јој пала кашика у мед, никад није ју срела изузетна срећа; Самохране мајке које не добијају помоћ или понекад паре које добијају од државе нису довољне стварно су јунаци; Није могао да научи ни да хода ни да прича; Да криви ови Цигани, који има пуно деце и ништа не ради, да криви људи који ради нешто што теби не свиђа.*

4. Импликације за наставу и учбенике

Дистрибуција *граматичких садржаја* по нивоима знања може се остваривати на различите начине у настави и учбеницима, зависно од намене курса и од матерњег језика полазника. Обично се предност даје деклинацији, поготово ако се матерњи језик полазника не одликује тако сложеним системом падежа као што је у српском. Међутим, комуникативни приступ налаже да се предност додели конјугацији јер се тиме омогућава „увођење студената у целовите говорне ситуације” (Marinković 2016: 90). У оквиру поменуте методичке препоруке могу се посматрати *морфолошка* и *синтаксичка негација*.

У србистичкој литератури указује се да је на основном нивоу знања препоручљиво обрадити најфреквентније „неличне заменице и заменичке прилоге”, а међу њима и одричне: *нико, ништа, ниједан, ничији, нигде, никад(а), никако* (Lomprag 2007: 133). Овакав приступ је прихватљив, ако се узме у обзир препорука да се комуникативној компетенцији може дати предност у односу на граматичку компетенцију (в. Marinković 2003). На средњем нивоу (1) уводе се *никакав, никуд(а)*, и (2) и посебно се обраћа пажња на употребу одричних заменица у одричној реченици (*Ништа се не чује; Нигде се не живи лепо*).

За селекцију и дистрибуцију *лексике* по нивоима знања препоручује се да се антонимни парови уводе од самог почетка учења српског језика (Крајишник 2016: 210), што ћемо повезати са *лексичком негацијом*. Из нашег истраживања проистиче препорука да се на напредном нивоу уведу: (1) префикси домаћег и страног порекла који нису обрађени на претходним нивоима (нпр. *прошив-, анти-, не-, надри-, назови-* и сл.); (2) антоними којима се проширује лексички фонд у научном и административним стилу (нпр. антоними лексема *еволуција, транзициван, лишити* и сл.); (3) градацијски ступњеве који омогућавају полазницима да упознају семантичка нијансирања (нпр. *врео – шопао – хладан – леден*).

Од студента на Ц1 нивоу очекује се: „правилна употреба свих морфолошких облика” и „правилна употреба свих синтаксичких облика”

стандардног језика, „чиме се не разликује од говорника коме је српски матерњи језик”, при чему су грешке веома ретке (Крајишник, Marinković 2009: 95). На основу тестова који су чинили корпус нашег истраживања, запажа се: (1) да полазници на средњем и напредном нивоу греше у распоређивању енклитика, а међу њима и негатора *не*; (2) да полазницима на средњем нивоу тешкоћу представља двострука негација уз глаголске прилоге. Дакле, на настави и у уџбеницима треба посебну пажњу посветити вежбама којима се унапређују наведене компетенције.

Предлажемо да се на напредном нивоу уведу и захтевнији синтаксички садржаји, као што је двострука негација и то посебно у делу који се односи на принцип множења негација: (1) у оквиру једног реченичног члана (нпр. *Он није невасиџан* → *Он је васиџан*); (2) као и између различитих реченичних чланова (нпр. *Ту нема ничеџ нехуманоџ* → *Ту је све хумано*, или *Не моџу се џонашаџи неогџоворно* → *Морам се џонашаџи огџоворно* или *Из биџке нико не излази неошџећен* → *Из биџке сви излазе ошџећени*); (3) а онда и множење негација у неким (под)типовима полипредикатских реченица (нпр. *Не верујем да не може да нађе времена за разџовор* → *Верујем да може да нађе времена за разџовор* или *Нема џајне коју не бих џризнао* → *Сваку џајну бих џризнао* или *Не ошварај враџа док не чујеш ко је* → *Ошварај враџа џек кад чујеш ко је*).

5. Закључак

Анализа уџбеничког корпуса потврдила је наше очекивање да, ако се у целини посматрају искуства која у обради садржаја о негацији пружају уџбеници српског као страног језика, може се доћи до смерница за наставну праксу и за будућу уџбеничку продукцију. Анализирани уџбеници српског као страног језика показују да аутори имају донекле различите приступе у избору садржаја на истом нивоу, првенствено у зависности од матерњег језика полазника.

Анализа тестова показује да се може доћи до опште оцене о постигнућима полазника на различитим нивоима знања, иако није велики број задатака који су искључиво намењени негацији или укључују негацију. Тестови показују да полазници на сваком нивоу знања успевају да успешно овладају компетенцијама које су постојећим наставним програмом везане за негацију. Правило двоструке негације (и то конгруенције негација) студенти науче још на А2 нивоу (а предвиђено је за Б1), чиме се потврђује да је оправдано да се у почетним фазама учења уведу тежи садржаји ако за то постоји одређени разлог, на пример, висока фреквентност у свакодневној комуникацији.

Закључује се да су садржаји о негацији примерено распоређени по нивоима знања у постојећем наставном програму за српски као страни језик. Опште препоруке за наставу и уџбенике, до којих доводи наше истраживање, јесу да се, поред садржаја који су до сада обрађивани, на напредном нивоу уведу додатни садржаји у вези са следећим аспектима негације:

- (а) Лексички аспект негације – (1) префикси домаћег и страног порекла који нису обрађени на претходним нивоима, (2) антоними којима се проширује лексички фонд у научном и административним стилу, (3) градацијски ступњеви који омогућавају полазницима да упознају семантичка нијансирања;
- (б) Синтаксички аспект негације – посебно питања која се односе на принцип множења негација (1) у оквиру једног реченичног члана, (2) између различитих реченичних чланова, као и (3) у неким (под) типовима полипредикатских реченица.

За будућа истраживања остаје да се детаљно испитају лексички и синтаксички аспект негације у српском као страном језику.

Извори

- Alanović i dr. 2007: M. Alanović, I. Bjelaković, N. Bugarski, J. Dražić, M. Kurešević, J. Vojnović, *Naučimo srpski 2*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Babić 1991a: S. Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners 1*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.
- Babić 1991b: S. Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners 2*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.
- Bjelaković, Vojnović 2004: I. Bjelaković, J. Vojnović, *Naučimo srpski 1*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ćorić, Nikitović 2005: B. Ćorić, Z. Nikitović, *Srpski za strance. Serbian Language for Foreigners*, Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Danilović 2011: M. Danilović, *Step by Step Serbian*, Beograd: Kornet.
- Dunkova, Vasić 2015: Т. Дункова, Б. Васич, *Учебник по српски и хрватски језик 1*, Ниво С1/С2, Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Dunkova, Vasić 2017: Т. Дункова, Б. Васич, *Учебник по српски и хрватски језик 2*, Ниво С1/С2, Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Duškov, Koritovska, Savicka 2011a: O. Duškov, A. Korytowska, I. Sawicka, *Srpski језик 1*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Duškov, Koritovska, Savicka 2011b: O. Duškov, A. Korytowska, I. Sawicka, *Srpski језик 2*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Guk 2017: З. Гук, *Сербський іменник та прикметник: словозміна. Навчальний посібник*, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Jokanović Mihajlov, Lompar 2001: J. Jokanović Mihajlov, V. Lompar, *Govorimo srpski. Udžbenik srpskog jezika za strance*, Beograd: MSC.
- Liber, Prpa 2011: K. Liber, S. Prpa, *Priručnik za srpski kao strani језик*, Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego.
- Liber, Prpa 2012: K. Liber, S. Prpa, *Kultura живог језика*, Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego.

- Lompar 2017: V. Lompar, *Srpski s lakoćom. Priručnik za predavače srpskog kao stranog jezika*, Beograd: MSC.
- Klajn 2006: I. Klajn, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Mrazović 2009: P. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Selimović Momčilović, Živanić 2007: M. Selimović Momčilović, Lj. Živanić, *Srpski jezik za strance. Početni tečaj*, Beograd: Institut za strane jezike.
- Sokalj, Zajceva, Vuković 1996: Н. И. Сокаль, С. В. Зайцева, Б. Вукович, *Сербский язык*, Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского Университета.
- Trofimkina, Drakulić Prijma 2011: О. И. Трофимкина, Д. Дракулич Прийма, *Сербский язык. Начальный курс*, Санкт-Петербург: Издательство КАРО.
- Vićentijević, Živanić 2007: G. Vićentijević, Lj. Živanić, *Srpski jezik za strance. Srednji tečaj*, Beograd: Institut za strane jezike.
- Zenčuk, Jokanović Mihajlov, Kiršova, Marković 1986: В. Н. Зенчук, Е. Йоканович Михайлова, М. П. Киர்шова, М. Маркович, *Учебник сербохорватског јазика*, Москва: Издательство Московского Университета.

Литература

- Babić 2014: B. Babić, Greške u tvorbi prezentskih oblika na početnim nivoima učenja srpskog jezika kao stranog u: S. Gudurić, M. Stefanović (ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, II, Novi Sad: Filozofski fakultet, 569–583.
- Babić 2015: B. Babić, Greške u tvorbi oblika futura I na početnim nivoima učenja srpskog jezika kao stranog, u: S. Gudurić, M. Stefanović (ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, IV, Novi Sad: Filozofski fakultet, 143–153.
- Babić 2016: B. Babić, Greške u tvorbi oblika participa aktiva na početnim nivoima učenja srpskog kao stranog, u: V. Krajišnik (ur.), *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi III*, Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik, 143–154.
- Belić 1950: A. Belić, Naš odgovor – povodom članka S. P.: Negacija uz 'sve što' i slične izraze, *Naš jezik*, I/5–6, Beograd, 241–243.
- Bondarenko 1983: V. N. Bondarenko, *Otricanie kak logičko-gramatičeskaja kategorija*, Moskva: Nauka.
- Brborić 2016: V. Brborić, Nastava pravopisa srpskog jezika u nastavi za strance, u: V. Krajišnik (ur.), *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi III*, Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik, 115–123.
- Dragičević 2016: R. Dragičević, O nekim problemima tvorbe neologizama u nastavi srpskog kao maternjeg ili stranog jezika, u: D. Mršević Radović, B. Suvajdžić (ur.), *Seminar srpskog jezika, književnosti i kulture. Predavanja 5*, Beograd: Filološki fakultet, MSC, 137–143.
- Dražić 2007: J. Dražić, Mesto i uloga tvorbe u minimalnom rečniku srpskog jezika kao stranog, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, L, Novi Sad, 233–237.

- Dešić 2016: M. Dešić, Ortografija i ortoepija u srpskom kao stranom jeziku, u: V. Krajišnik (ur.), *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi III*, Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik, 125–129.
- Đorđević 2017: K. Đorđević, Analiza grešaka slovačkih maternjih govornika na početnom nivou učenja srpskog jezika kao stranog, u: V. Štěpánek, Jiří Mitáček (ed.), *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VII*, Brno: Moravské zemské museum, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy university, 691–697.
- Herbez 2016: D. Herbez, O nekim jezičkim greškama bugarskih studenata srpskog jezika, u: Ž. Čolakova (ur.), *Паусиеви четения: Славистика*, Пловдив: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, 278–287.
- Iričanin 1999: G. Iričanin, Tipične interferencijske greške u nastavi stranih jezika (srpskog i nemačkog), *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 28/2, Beograd: MSC, 227–233.
- Jespersen 1917: Jespersen, Otto, *Negation in English and other languages*, Kobenhavn: Hovedkommissionær Andr. Fred. Host & Son, Kgl. Hof-Boghandel. <<http://archive.org/stream/cu31924026632947#page/n5/mode/2up>>. 05. 09. 2019.
- Jovanov 2011: N. Jovanov, Interferencija grčkog kao L1 u srpski kao L2, u: V. Krajišnik (ur.), *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi II*, Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik, 381–393.
- Kovačević 2004: M. Kovačević, *Ogledi o sintaksičkoj negaciji*, Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kovačević 2002: M. Kovačević, *Sintaksička negacija u srpskome jeziku*, Niš: Izdavačka jedinica Univerziteta u Nišu.
- Krajišnik 2016: V. Krajišnik, *Leksički pristup srpskom kao stranom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet.
- Krajišnik, Lompar 2018: V. Krajišnik, V. Lompar, Usvajanje tvorbenih modela u srpskom jeziku kod odraslih stranih govornika i dece maternjih govornika, u: R. Dragičević, V. Brborić (ur.), *Srpska slavistika*, Radovi srpske delegacije na XVI međunarodnom kongresu slavista, Tom I: *Jezik*, Beograd: Savez slavističkih društava Srbije, 159–172.
- Krajišnik, Marinković 2009: V. Krajišnik, N. Marinković, *Testovi za polaganje srpskog kao stranog jezika*, Beograd: Filološki fakultet.
- Kristensen 2005: K. R. Christensen, *Interfaces Negation – Syntax – Brain*, The Department of English, University of Aarhus, Ph. D. dissertation. <<http://www.hum.au.dk/engelsk/engkr/Papers/krc-phd.pdf>>. 05. 09. 2019.
- Lompar 2007: V. Lompar, Nelične zamenice i zamenički prilozi u nastavi srpskog jezika kao stranog, u: M. Dešić (ur.), *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi*, Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik, 131–138.
- Marinković 2003: N. Marinković, O mogućnosti sticanja komunikativne kompetencije pre gramatičke kompetencije, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 31/1, Beograd: MSC, 285–291.
- Marinković 2016: N. Marinković, Distribucija gramatičkih kategorija u nastavi srpskog kao stranog jezika, u: V. Krajišnik (ur.), *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi III*, Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik, 87–94.
- Milošević 2016: S. Milošević, Tipologija gramatičkih grešaka ruskih govornika pri usvajanju srpskog jezika, u: V. Krajišnik (ur.), *Srpski kao strani jezik u*

- teoriji i praksi III*, Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik, 169–179.
- Mrazović 2009: P. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Nikolić 2018: B. Nikolić, Usvajanje prezenta, perfekta i futura I na početnom nivou učenja srpskog kao stranog jezika, u: M. Kovačević, J. Petković (ur.), *Savremena proučavanja jezika i književnosti*, IX/1, Kragujevac: FILUM, 171–185.
- Perišić Arsić 2016: O. Perišić Arsić, Analiza grešaka u srpskom kao stranom na primeru italoфона, u: V. Krajišnik (ur.), *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi III*, Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik, 155–168.
- Petković 2009: J. Petković, Sintaksička negacija u svetlu matematičke i logičke negacije, u: M. Kovačević (ur.), *Savremena proučavanja jezika i književnosti*, I/1, Kragujevac: FILUM, 75–83.
- Petković 2011: J. Petković, O jednom problemu negacije u jeziku štampe, u: M. Kovačević (ur.), *Nauka i politika*, Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet, 143–152.
- Petković 2015: J. Petković, *Sintaksa i semantika dvostruke negacije u srpskom jeziku*, neobjavljena doktorska disertacija
- Petrović 2014: A. Petrović, Mocioni sufiksi u udžbenicima srpskog jezika kao stranog, u: M. Kovačević (ur.), *Savremena proučavanja jezika i književnosti*, IV/1, Kragujevac: FILUM, 87–96.
- Piper 1981: P. Piper, O tipovima kvantifikatora u srpskom jeziku, u: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 11/2, Beograd, 93–105.
- Ruskova Đermanović 2013: S. Ruskova Đermanović, O nekim morfološkim greškama kod studenata srbistike na Univerzitetu u Plovdivu, u: M. Kovačević (ur.), *Srpski jezik, književnost, umetnosti*, I, *Tradicija i inovacije u savremenm srpskom jeziku*, Kragujevac: FILUM, 503–510.
- Strižak 2014: N. Strižak, Pavopisna kompetencija i nastava srpskog kao stranog jezika, *Primenjena lingvistika*, 15, Beograd, 39–50.

Jelena L. Petković
Milka V. Nikolić

NEGATION IN SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

The paper examines the content on negation in teaching and learning Serbian as a foreign language. The aim is (1) to isolate the content on negation in teaching Serbian as a foreign language then (2) to consider it from various aspects (lexical, morphological, syntactic, orthographic), and (3) to propose its arrangement by proficiency levels. In the research we started with the analysis of the content on negation from the textbooks for Serbian as a foreign language (from 1986 to 2017), which made up the primary corpus of the research. Additionally, tests carried out by foreign students at the Faculty of Philology and Arts in Kragujevac (from 2016 to 2019) were used as supplementary corpus. The analyzed textbooks of Serbian as a foreign language showed that the authors had somewhat different approaches to selecting content at the same level, primarily depending on the mother tongue of the students, while

the analyzed tests showed that students at each level of proficiency managed to successfully master the competences that were in the current negation-related curriculum. It is concluded that the content on negation is appropriately distributed according to the levels of proficiency in the existing curriculum for Serbian as a foreign language. The general methodological recommendations which our research brings forward are that, in addition to the content that has been processed so far, additional content regarding the lexical and syntactic aspect of negation should be introduced at an advanced level. For future research, the lexical and syntactic aspect of negation in Serbian as a foreign language remains to be thoroughly examined.

Keywords: lexical negation, negative verb form, syntactic negation, orthography, Serbian as a foreign language, level of proficiency.

Примљен: 15. новембар 2019. године

Прихваћен: 21. новембар 2019. године